

AZ 1711 ELŐTTI MAGYAR NYOMTATVÁNYOK KÖNYVÉSZETE.

VARJÚ ELEMÉRTŐL.

Maholnap húsz éve lesz, hogy a Szabó Károly nagy könyvészeti művének, a Régi Magyar Könyvtárnak első kötete napvilágot látott. Alig van könyv a magyar tudományos irodalomban, mely megjelenésével olyan közörmöt keltett a szakemberek körében, mint ez, és melyet olyan osztatlan dicséretben részesítettek, mint a Régi Magyar Könyvtárt. És méltán. A buzgó szerző megérdemelte a dicséretet és elismerést. A mi könyvtári viszonyaink húsz évvel ezelőtt olyanok voltak (s fájdalom, ma sem sokkal különbek), hogy egy ilyen munka anyagának összehordása végtelen buzgalmat, kitartást és türelmet kívánt s aránytalanul sok fáradságba, utánjárásba került. Rendezett, lajstromozott könyvtárakban igen könnyen, kényelmesen lehet bibliografiai kutatásokat tenni. A katalógusból kevés fáradsággal ki lehet keresni a szükséges címeket, a könyveket helyébe hozzák a kutatónak, nem kell idejét a könyvpolczokon való turkálással, nézegetéssel eltölteni. Másként áll a dolog a mi vidéki könyvtárainkban, különösen azokban, a hol a régiségeket kutató legtöbb eredményre számíthat, a zárdák, plebániák, templomok könyvesházaiban. Katalógus legtöbbnyire nincs, ha van, nincs köszönet benne, szignaturái után alig ha lehet valamit megtalálni. Még jó ha olyan-amilyen könyvtári helyiség akad, s nem valami félhomályos, dohos kamrából, sekrestyéből vagy épen a padlásról kell előhúzgálnia a könyveket. Van olyan is, a hová csak nagy kérések, hogy úgy mondjam arczatlankodások révén juthatni be. Hát húsz év előtt? Akkor még rosszabbak voltak a viszonyok. A Szabó Károly nagy lelkesedése, tárgyszeretete, lángbuzgalma kellett egy ilyen munka elvégzéséhez. Mekkora tömegét az évtizedes porral, penészszel borított könyveknek kellett átforgatni az első rész kevesebb mint 2000 cziméért! Hányszor kellett eredmény nélkül távozni egy-egy keserves munkával átvizsgált könyvtárból? Húsz évi ernyedetlen fáradtság gyümölcse volt az első, hat évié a második kötet.

A dolog természete szerint a legpontosabb kutatások daczára is hiányos maradt a nagy mű, hiszen könyvészeti munka teljes

nem is lehet soha. Alig hogy megjelent, már elkezdődött a pótlékok közlése is e folyóiratban. Szabó Károly maga is egyre-másra közölte újabb felfedezéseit s azóta alig van a Könyvszemlének olyan füzete, melyben ne lenne egy-két adalék az első vagy a második kötethez. A szerző előre tudta ezt s már az első kötet előszavában írta: »Bizvást merem reményleni, hogy épen munkám megjelenése következtében fog hazai könyvtáraink átkutatása nagyobb mérveket öltetni s ha e reményem teljesültével az én munkám túlleend szárnyalva s annak *újabb teljesebb kiadása* válandik szükségessé, azon én fogok legőszintebben örvideni...«

A szerző, sajnos, már műve újabb kiadását nem érthette meg, sőt a munkába vett harmadik részt sem volt képes befejezni. A halál kiragadta a tollat kezéből. Az adalékok közlése azonban az ő halálával sem szűnt meg. Számuk a két első kötetben már közel hatszázra rúg, mely számból az elsőre több mint 400 esik.

Nagy baj azonban az, hogy e szép anyag úgyszólván használhatatlan, el lévén szórva egy régibb folyamaiban mindinkább ritkábbá váló folyóirat tizennyolcz kötetében. Egy czimért, indexek és mutatók híján mind a tizennyolcz évfolyamot át kell böngészni, a mi bizony nem kis munka. Arról nem is szólnunk, hogy vidéken akár hány tanár s irodalommal foglalkozó nem juthat hozzá a Könyvszemle teljes sorozatához: ily nagy szeries megszerzésére nem képes, míg a pár forintba kerülő új kiadású Régi Magyar Könyvtárt szívesen megvásárolná. Szükség van tehát, még pedig égető szükség a pótlékok használhatóvá tételére.

Tudta és érezte ezt az akadémia is s régen tervezte az adalékok kiadását. De részben, mert nem tudta eltökélni magát a kiadás módjára nézve, a jó szándékot mind e napig meg nem valósította. Ugy halljuk azonban, hogy legutóbb mégis elhatározott a pótlások közzététele. A kik könyvészettel, irodalomtörténettel s a történelem bármely ágával foglalkozunk, nagy hálára leendünk érte kötelezve az akadémiának. Kötelességet teljesít vele, részben a közönség, részben a boldogult Szabó Károly iránt, a ki mint fennebb említettük már előre látta a második kiadás szükségességét. Mivel azonban egy ilyen évtizedekre szóló munka kiadása igen nagy fontossággal s jelentőséggel bír s mivel sajnosan kell tapasztalnunk, hogy a legszükségesebb kézikönyvek és felülmunkák egyre-másra félig készen, úgyszólván nyers, éretlen álla-

potban jutnak ki a sajtó alól. szabadságot veszünk magunknak a Régi Magyar Könyvtár pótlékai közreadását illető nézeteink elmondására, azt remélve, hogy az ügynek tehetünk ezáltal némi szolgálatokat.

Az ilyen munkákat egy ember úgy is ritkán tudja jól megcsinálni. Különösen nálunk nem. Ennek pedig nem a képzett, nagytudományú s tehetségtű emberek hiánya az oka; korántsem, ilyen akad elég. Hanem igenis az az oka, mert nálunk *bibliografus* nem igen van.

A legtöbben úgy képzelik a dolgot, hogy a ki az irodalomtörténetben járatos, egy kis paleografiát is tanult, néhányszor a kezébe vette a Haint, a Dénist, a Brunet-t, az már untig eleget tud arra, hogy felesaphasson bibliográfának. Sokan bizony le is nézik ezt a »mesterséget«, mint igazi tudós emberhez nem illőt. Bizsak a könyvészet csinálást könyvkereskedőkre. Ha pedig mégis ráadja magát valaki, úgy a maga szaktanulmányai szempontjából ítélvén meg mindent, olyan könyvészeti munkát csinál, a miben nincs aztán köszönet.

Nem árt tehát egy kicsit megvilágítani a dolgot, még mielőtt az új kiadás, vagy, a mit azonban el sem akarunk hinni, egy pótkötet közzététele visszavonhatlanul megtörténik. Szükségesnek tartjuk ép a könyvészeti szempontok kiemelését, mert a régi sablon szerint könnyű lesz ugyan dolgozni, de a tudomány kevés hasznát látja a munkának. Annyira ma is vagyunk, hogy a külföldnek eldicsekedhetünk vele, miszerint könyvészetünk 1473-tól 1897-ig meg van. Csak azt ne mondjuk el senkinek, *minő* ez a könyvészet.

Pedig jobb »*Planum*«--ot csinálni a »*Magyar Bibliographia és Szókönyv iránt*«, mint plánum nélkül, hebehurgyán és rosszul csinálni meg a bibliografiákat és a szókönyveket, elvágva útját hosszú időkre a jobb és tökéletesebb munkák kiadásának. Nagyon kell vigyáznunk, ne hogy úgy itthon, mint odakint végkép rossz hirbe hozzuk tudományos literaturánkat. Már hozzá szoktunk, hogy forráskiadványainkat, szótárainkat, névmutatóinkat s más hasonló nagy pontosságot igénylő tudományos segédeszközöinket csak a legnagyobb óvatossággal használjuk, lévén azok, néhány kevés kivétellel, ijesztő gondatlansággal megcsinálva; kritikátlanul használva őket, a legnagyobb botlásoknak vagyunk folyvást

kitéve. Nem vagyunk olyan gazdagok az eszközökben, hogy eldobjuk azt a sok hasznavehetetlen forráskiadványt, mely az utolsó harmincz évben megjelent s okulva a nagy tévedéseken, megkezdjük történeti s nyelvészeti forrásaink rendszeres, a modern eszközöknek, a modern tudásnak megfelelő s mindenk fölött *lelkiismeretes* kiadását, erre még nem érkezett el az idő. De azt szabad legyen kérnünk s elvárunk, hogy az újabb publikációk ne készüljenek a régi módra, s legalább ezek nyujtsanak némi kárpótlást a régi hibáiért.

Ha azt akarjuk megállapítani, milyennek kell lenni az új kiadásnak, úgy először a réginek hiányait és hibáit kell konstataálnunk. Szabó maga hibátlannak tartotta munkáját s kétségkívül meg volt arról győződve, hogy egy új kiadásra csak a pótlékok felszaporodása miatt lesz szükség. De nem csak a szerző, hanem jó ideig mindenki azt hitte, s hiszik sokan ma is, hogy a Régi Magyar Könyvtár czímmásai, adatai, leírásai utólérhetetlenül pontosak s tökéletesek, javításra nem is szorulnak. Azt kevesen tudták, hogy a bibliografiának más czéljai is vannak, mint pontos könyvczím-másolatok gyűjtése; arról meg legfeljebb egy-két könyvtárnok s könyvkedvelő szerzett meggyőződést, miszerint a bámulatos pontosságúaknak tartott czím-mások majdnem mindenikébe becsúszott egy néhány hiba s azok a bibliografiai technika tekintetéből még azon a fokon sem állnak, a hol Hainnak, a Repertorium Bibliographicum nagynevű szerzőjének teljes félszázaddal előbb kiadott könyvleírásai.

Akadnak olyan, különben igen tiszteletreméltó tudományos emberek is, a kik azt kérdik, mire való a szószaporító, féllapnyi hosszaságú czímek pontos lemásolása? Ezek olyan bibliografiát ohajtanának 1711 előtti literaturánkról, mint a minőt Petrik adott az azutániról: rövid, összevont czím, azután az alak megnevezése, a lapok és legfeljebb még a mellékletek száma, több semmi. A ki többet akar tudni egy könyvről, az vegye kezébe magát a könyvet. Hivatkoznak a külföldre, a hol a Szabóéhoz hasonló teljes czím-másokat csak 1500 előtti ősnymtatványokról s legfeljebb még egy más elsőrendű raritásról szoktak csinálni. Arról azonban elfeledkeznek, hogy a mi XVI—XVII. századi könyvanyagunkat csak az ősnymtatványokkal lehet összehasonlítani. Részben, mert a mi nyomdászatunk tulajdonkép csak a XVI. századdal kezdődik.

részben pedig azért, mert a fennmaradt példányok száma olyan csekély, annyit pusztított el a sok háború, no meg a tudatlanság és közömbösség, hogy a legtöbb XVII. s majdnem minden XVI. századi magyar nyomtatvány valódi raritás számba megy s hozzájuk képest az ősnymtatványok mindennapi, közönséges holminknak tekinthetők. Ritkaságuk folytán nincs olyan könyvtár, a melyben megközelítőleg teljes gyűjteményük volna található s így a ki könyvészeti adatokat óhajt nyerni p. o. az ellenreformáció irodalmáról, az kénytelen lenne jó könyvészet híján vagy tizenöt városban átnézni a könyvtárakat. Nem szenved tehát kétséget, könyveinket úgy kell bibliografailag kezelni s feldolgozni, mint a külföldön az ősnymtatványokat szokás. Ebből a szempontból tekintve a dolgot, a Szabó Károly munkájának rendszere s feldolgozása már elavult.

Említettük, miszerint még czímmásai sem hibátlanok, hátrább állnak a Hainéinál. Már Hain tisztában volt vele, hogy a különféle kiadások csakis úgy állapíthatók meg, ha a czímmások hí képét adják az eredetieknek. Jelezni kell tehát a sorokat; a nagybetűket, rövidítési jeleket, a betűk minőségét s a nyomdahibákat pedig a nyomdászat rendelkezésére álló minden eszközzel lehető hűen vissza kell adni. Máskülönből több lesz a kára mint a haszna a teljes czímmásolatoknak.

Szabó Régi Magyar Könyvtárában pedig a Hain követelte dolgokból egy sincs meg. A sorok sehol sincsenek jelölve, a nagybetűk kicsinyekkel vannak visszaadva, a rövidítési jelek több helyt fel vannak oldva, szóval a czímmások nem felelnek meg a követelményeknek.

Példákkal is szolgálunk, nehogy valaki nagyításnak vegye a dolgot. Olyanokat választunk, a melyeknek hasonmása ki van adva s így kiki meggyőződhetik állításaink igazságáról.

I. kötet, 3. sz. Komjáti: Szent Pál levelei. A czímlap hasonmásban megjelent a Beöthy-féle irodalomtörténet I. kötetének 154. oldalán. Szabó adja a czímet kis betűkkel, holott annak csak utolsó három szava van az eredetin így nyomtatva. Őt szót nagy betűvel kezd a többit kicsivel, pedig az eredetin csupa egy-féle kapitális betűt látunk. A cím első sorában összekapcsolt *Æ*, a harmadikban külön irt A E látható, a Régi Magyar Könyvtárban mindkettő egyszerűen ae.

I. kötet 7. sz. Pesti Gábor: Aesopi Phrygis fabulae. Hasonmását közli ugyancsak Beöthy az Irodalomtörténet első kötetében. A tizenegy soros rövid kis czim másolata hemzseg a hibáktól. Nincs jelezve, hogy az első sor gót betűs, valamint a közben egyenként előforduló gót betűk sincsenek kiemelve. Kis betűk nagy betűkkel vannak visszaadva és viszont: az *ij*, *y*-nal, a *w*, *v*-vel van helyettesítve az *R*. sigla fel van oldva!

Hogy lehetséges legyen az összehasonlítás, adjuk itt a szóban forgó könyv bibliografiai helyes czimét:

Aesopi phrygis fa- | bulae, Gabriele Pannonio | Pefthino interprete. | Efopus fabula*ij*, mellijeket ma | ftan *wtionnan* magijar nije- | Imre fordítot Pefthij Gabriel. | Horatius in arte poetica. | *Nec uerbum uerbo curabis* | reddere fidus. *Interpres.* | Plinius libro 36. Capi. 12. | Aefopus fabula*R*. Philofophus.

Kérem, ne tekintse ezt senki tudományos játéknak! Mert ez a pontosság elengedhetetlen feltétel a könyvészetben. E nélkül lehetetlen közelkorú különböző nyomásokat, kiadásokat felismerni, pedig azt csak kiki beláthatja, hogy azok ismerete igen fontos. De meg a pontos czímmás ép a szóban forgó könyvnel nagybecsű tanulással szolgál. Kezünkbe adja kulcsát annak a sajnálatos ténynek, hogy őseink nemzeti nyelvükön mért irtak oly keveset. Itt kiáltanak hozzánk az okok a fentebbi czimről, ahol a gömbölyű római betű a szögletes göttel keverve fordul elő: nyelvünk szokatlan hangjait nem tudták visszaadni sem a latin, sem a német alfabétum jegyeivel s paraszti, a literatúrában hasznavehetetlen nyelvnek nézték a magyart.

De vizsgáljuk tovább Régi Magyar Könyvtárunk korrektségét. 33. sz. »*Tinodi Sebestien*« szörzese: Chronica, írja Szabó Károly. Áll pedig a Beöthynél levő hasonmáson a czim kezdete ilyenképen: CRONICA | TINODI SEBESTIEN | Ízörzefe: . . . De nehogy két különböző kiadásra gondoljon valaki, korántsem. Egyszerűen megváltoztatta Szabó a szavak rendjét azért, hogy a név előre jusson. Ilyeneket engedett meg magának pontosságáról leginkább híres könyvészünk. Nem is szólva a *z*-nek mindenütt *z*-vel való helyettesítéséről, csak azt említem még fel, hogy a czim hetedik sorában álló »regidedön« *reuidedön*-re van önkényesen változtatva.

Hat hibát találunk az 53 sz. alatt levő Melius Predikációnak czimében. A legnevezetesebb egy érdekes hanghasonulás meg-

ismerésétől fosztotta meg a R. M. Könyvtár olvasóit. Szabó Károlynál ugyanis ezt látjuk. Magyar Predicatioe, kit Postillanac nevezne . . . az eredetin pedig: MAGIAR PRAE | DIKATIOC, KIPPOSTILLANAC NEVEZNEC

Pázmány korához mérten kitünőnek mondható helyesírását hozza rossz hirbe az 558. sz. alatti hibás czimmásolat. Összehasonlításlal itt adjuk az eredeti czim hasonmását.

A Szabó Károlyé pedig így hangzik: *Pázmány Péter* A'setet haynal — csilag — utan budoso Luteristak Vezetője. Mely útba igazította a' Vitebergai Acemiának Fridericus Balduinus — által ki — bocsátot feleletit a' Kalauzra. PAZMANY PETER Esztergomi Ersek írta. 2. Timoth. 3. vers. 9. Továb elő nem mennek: mert az ő esztelenségek nyilván léssen mindeneknél. Nyomtatta Bechben a Koloniai Udvarban, Formica Mate.

De nem csak a nagy gondosságot igénylő magyar czimekben hemzsegnek a hibák, hanem a második rész latin czimeiben is. A legelső hazai nyomtatvány két soros kolofonjában már van egy

hiba: Andreā helyett Andream áll. A 196. szám alatt van Chiakor György Epistolája de morbo et obitu Stephani regis. Belőle kihagyva egy szó s a czim CLAUDIOPOLI-ja *Clauddioppoli*-ra változtatva. A hasonmás Szadeczky Kovacsóczy Farkasában látható.

Nem akarom a példák hosszú sorával untatni az olvasókat; ennyiből is meg lehet ismerni, milyen tökéletlen a mi Régi Magyar Könyvtárunk s mennyire rászorúl az átdolgozásra. Jó szemű, figyelmes, katalogizálásban, bibliografiai manipulációkban jártas ember átdolgozására, aki azonfelül lelkiismeretes is legyen, nehogy egy a réginél csak *valamivel jobb* munka kerüljön ki a keze alól. Kijavítani nem sokkal könnyebb ezeket a könyvczimeket, mint leírni; az átdolgozóra nézve tulajdonkép csak annyi haszna van a régi könyvészetnek, hogy számon tartja az anyagot; javítás, helyesbítés nélkül egy sorát sem szabad felhasználni.

A hibás czímmások magukban véve is feltétlenül szükségessé tennék a Régi Magyar Könyvtár új, átdolgozott kiadását, de vannak még egyéb nem kevésbé fontos okok is, a melyek azt kívánatosá teszik.

A könyvészet feladatai közé nemcsak a meglévő könyvanyagoknak bizonyos nemzeti vagy tárgyi szempontok szerint való összegyűjtése tartozik, hanem a könyveknek, mint egyik legfontosabb műiparunk termékeinek, ipar és műtörténeti tekintetből való ismertetése és feldolgozása is. Vagyis nem szabad a bibliográfiának csak az irodalomtörténet számára dolgozni; szükséges, hogy a nyomdászat, a sokszorosító műipar története, a műtörténet is forrásokul használhassák. Tagadhatatlanul ép úgy tényezői ezek a kulturának, mint akár az irodalom. Talán jobban megítélhetjük hazánk művelődési állapotát a XVII. században abból, hogy a Balassa Istenes Énekeit 15-ször nyomtatták alig 30 év alatt, mint ugyanezen Balassa munkáiból; ezek egy kiváló szellemmel ismertetnek meg, a melyről a nemzetre következtetni alig lehet, de az a tény, hogy a háború és viszálykodás nyomorúságaiban nyakig merült magyarnép egy népszerű poétájának könyvét így kapkodta s ily tömegben vásárolta, az egész nemzetet, az egész magyarságot a maga nagy, nem eléggé méltányolt intelligenciájában állítja elénk. Mert ezzel az van mondva, hogy a Balassa könyve körülbelül 15 ezer példányban terjedt el a csekély számú magyarság között! Ehez arányítva, Vörösmarty

munkáiból az utolsó harmincz év alatt legalább 300 ezer példány-nak kellett volna elkelni.

Szabó könyvéből még csak azt sem tudhatjuk meg nagyobb fáradtság nélkül, hány nyomda működött 1711 előtt az országban, kik voltak könyvnyomtatóink, annál kevésbé kapunk a nyomás technikáját, a betűk minőségét s más hasonlókat illető adatokat.

Ami a bibliografia műtörténeti feladatait illeti, azok mellett is csak legfeljebb *nálunk* szükséges érvelni. Másutt már régóta tisztában vannak vele, hogy a könyvdisz. az illusztráció ép úgy tárgyát képezi a művészettörténetnek, mint akár a falképek. Mindkettő dekorál, alá van rendelve egy más művészetnek, de bizonyos fokon mindenik önnálló műbecsrel is bír. És sehol a világon nincs a műtörténet úgy rászorúlva a könyvillusztráció nyújtotta legapróbb adalékokra is, mint nálunk. A XVI—XVII. századból alig egy néhány festő és metsző művész tudunk felmutatni. Menynyire felszaporodna ezek száma, ha egy ügyes bibliografus figyelmesen átvizsgálná régi nyomtatványainkat s azokat műtörténeti szempontból is leírná: metszeteik, szélidiszek, czimképeik, vignettáik, kezdőik mind-mind a magyar műtörténet csekély anyagát szaporítanák!

A Kisfaludy-társaság ezelőtt több mint egy évvel pályázatot irt ki a magyar könyvillusztráció történetére. Szégyenszemre a pályázat meddő maradt. És miért? Talán olyan csekély a ránk maradt anyag, hogy arról könyvet írni nem is lehet? Vagy olyan gyarló, hogy vele foglalkozni nem is érdemes? Dehogy! hanem azért, mert bibliografiánkban *nyoma sincs* annak, hogy valaha Magyarországon képekkel diszitett, virágos arabeszkés kezdőbetűkkel ellátott könyveket nyomtattak. Így aztán a legtöbben nem is tudnak, nem is álmodnak a magyar könyvillusztrációról: akik meg sejtenek róla valamit, azok tisztában vannak vele, hogy nem lévén előmunkálat, átkellene vizsgálni (a kéziratokat nem is említve) a hazai nyomtatványok teljes anyagát, erre pedig nem egy, de legalább három év szükséges.

A Régi Magyar Könyvtárnak a pontatlanság mellett legnagyobb hibája az, hogy a nyomdász-történeti, műtörténeti szempontokat semmibe sem véve, a legtöbb esetben még azt sem említi, van e valamely munkában illusztráció. Nem szól a legrégibb kolozsvári és brassói nyomtatványok csinos kezdőiről, ér-

dekes czímképeiről s kereteiről. Meg sem kísérli az újszигeti nyomda első termékein látható fametszetű keretek és kezdőbetűk készítőinek kinyomozását, de még arról is hallgat, miszerint a Tinódi Cronikájának művész kezére mutató czímlapján a metsző L-betűs jelvénye látható. Ki volt a gyanítható készítője a Honter Rudimenta Cosmographicaja térképeinek, vagy honnan kerültek a vizsolyi biblia szép szegélydiszei, avagy a Breuer által nyomtatott Aesopus képecskéi? Hiába keressük a R. M. Könyvtárban, ki volt a Pázmány Kalauza szép czímképének mestere, pedig ott áll a kép alatt a metsző neve rövidítve: *Bid(enharter) Tobias*, aki pozsonyi polgár volt, vagy csak még oly csekélyke adatot is a másik hírneves pozsonyi rézmetsző Wiedemann Éliásról, kinek nagy, magyar és osztrák főurak arczképeit tartalmazó munkájáról mindössze annyit mond Szabó, hogy az a czímlapon, indexen és ajánláson kívül száz rézmetszetű arczképet tartalmaz. Mennyire hasznavehetetlen az ilyen tökéletlen leírás, azt épen a szóban forgó munkánál lehet demonstrálni. Ugyanis Wiedemann összesen három kötetet adott ki, 300 arczképpel, melyek közül csak egy jelent meg itthon. Pozsonyban, a másik kettő pedig külföldön. Ismeretes hogy az ilyen rézmetszetes munkák legtöbbszörre csonkán maradtak ránk s ennél a munkánál majdnem lehetetlen megállapítani, mi tartozik egyik, mi másik kötetbe, úgy hogy élelmes könyvárusok három csonka kötet lapjaiból szoktak egy-egy »teljes« kötetet egybeállítani s bekötetni, nagy kárára a bibliografiának s manipulációjuknak nem igen lehet nyomára jönni. Pedig ez meg nem történhetik, ha Szabó, akinek régi kötésű teljes példányokat volt alkalma látni, a képeket egyenként felsorolná munkájában.

Bámulatos, mennyire nem törődött Szabó ezekkel a dolgokkal! Képes hallgatással mellőzni a Pázmány imádságos könyveinek illusztrációit; egyetlen egy nagyszombati naptárnál sem említ képeket, holott alig van olyan a XVII. század dereka óta, a melyben egy-két rézmetszetű képtábla vagy legalább egy apró arc- és látképekkel díszített czímkép ne lenne, stb. stb. Igaz ugyan, hogy a műtörténeti szempontokra kiválóan az utolsó húsz évben irányult a könyvészek figyelme de ha csak kicsit körül-nézünk a bibliographia irodalmában látni fogjuk, hogy már a múlt században akadtak olyanok, a kik a műtörténeti vonatkozásokat

fontosaknak s az irodalomtörténetiekkel egyenlően becseseknek tartották.

Zapf György Wilmos 1788. és 1791-ben kiadván az Augsburgban 1468—1530 közt nyomtatott könyvek leírásait, nemcsak a metszeteket sorolja elő, hanem az érdekesebb nyomdászjelvényekről s némely régebbi könyvnyomtató betűiről még hasonmásokat is közöl. Pedig 1376 munkáról ad számot, tehát nem sokkal kevesebbről, mint Szabó Károly műve első kötetében. Aki forgatta Denis Mihály munkáit, tudja, milyen részletes leírásokat ad ez a kitűnő könyvtárnok a betűk formáiról, a díszekről, a képekről, de sőt a papírosról is! A *Merkwürdigkeiten der k. k. Garellischen öffentl. Bibliothek am Theresiano*. (Wien, 1780. 4-r.) előszavában ezeket a megszívlelendő szavakat írja: »Die Bücher, die ich vorlege, sind vielleicht mit übertriebener Genauigkeit beschrieben, allein diese Genauigkeit versichert von der Vollständigkeit einer Ausgabe, erleichtert den Vergleich, und ist nicht selten lehrreich.» *Wiens Buchdruckergeschicht* című munkájában a nevezetesebb bécsi nyomdászok jelvényeinek hasonmásait is mellékeli. Nem kevésbé pontos és mindenre kiterjeszkedő leírásokat ad a nagy olasz könyvész Audifredi, kinek az olaszországi ősnymtatványokról kiadott, de a tudomány nagy kárára félbenmaradt bibliográfiája ma is mintául szolgálhat sok tekintetben.

Régi Magyar Könyvtárunk, sajnosan kell konstatálnunk, sok dologban nem csak el nem éri majd száz éves elődeit, de jóval mögöttük marad. Modern publikációkkal nem is próbáljuk egybevetni. Pedig csak tagadhatatlanul nehezebb és jóval több munkát igénylő dolog ott könyvészetet csinálni, a hol, mint p. o. Németországban, csak az 1500 előtti nyomtatványok száma 30,000 körül jár s egyik-másik nagy könyvnyomtató városnak 1711 előtti termelése öt-hatszorosan felülmulja Magyarországét. Még hozzá mennyivel több helyről kell azoknak összegyűjteni az anyagot, mint nekünk?

Szabó Károlynak azonban meg lehet bocsátani tévedéseit, nem szabad szigorúan felróni munkája hiányosságait. Ő kétségen kívül óriási munkát végzett, lerakta az alapokat egy teljes és jó bibliografiához, munkája úgy a mint van nagy szolgálatokat tett; hiányát a magyar tudományosság nagyon megérezte volna. De nem lenne e valóságos bűn, ha most, mikor az anyag legnagyobb

része már össze van gyűjtve, el van végezve a napszámos munka, a helyett hogy jól kifogástalanul csinálnók meg könyvészetünket, megmaradnánk a régi, hibás rendszernél, végeznénk olyan munkát, a melyben nem volna köszönet. Efféle műveknek mindig hosszú időre kell készülniök. Mit érnek, ha megjelenésükkor már mindjárt arra kell gondolnunk: ugyan mikor jön majd a jobbitott kiadás? Ne arra törekedjünk, hogy csak épen annyi legyen az új kiadásban, amennyinek okvetlenül benne kell lenni, azon iparkodjunk, hogy semmi se hiányozzék belőlle, amit csak bele lehet vonni a könyvészet körébe.

Nem akarunk gáncsoskodni, sem előleges kritikát nincs szándékunk írni, azért is, bemutatván a Régi Magyar Könyvtár gyökeres hibáit, arról óhajtunk röviden szólni, minőnek kellene lenni az új kiadásnak, ha a tudomány mai igényeinek meg akar felelni.

Első, elengedhetetlen feltétele a jóságnak, az elérhető legnagyobb teljességre való törekvés. Kétségtelenül összevan már gyűjtve az anyag legnagyobb része, de bizonyosan meglehet még az ismert készlet tiz százalékával növelni alapos kutatások révén. Az első kötetben tizenkilenc év alatt több mint 400 pótlék gyűlt össze; kevés kivétellel mind a budapesti és kolozsvári könyvtárakból, tehát épen azokból, a melyeket Szabó Károlynak leginkább alkalma volt átvizsgálni s a melyeket, saját nyilatkozata szerint, teljesen és leggondosabban átnézett. Ezek a könyvtárak pedig még ma sincsenek tökéletesen átkutatva. A Nemzeti Múzeum, a Tudomány Egyetem könyvtárának hány colligatuma rejthet még ismeretlen magyar nyomtatványokat? A még fel nem dolgozott apró-nyomtatványok tömegei is sok becses pótléket fognak nyújtani. Át kell alaposan nézni a vidéki iskolai és kolostori könyvtárakat is, különösen a Dunán-túl, a hol Szabó legkevesebbet kutatott. Ismeretes a szakemberek előtt az ország ezen részének levéltárakban való gazdagsága; már pedig a könyvek is ott maradhattak meg legnagyobb számmal, ahol az oklevelek nem pusztultak el. Sok érdekes dolog akadhat még a régi familiák leveles ládáiban, iratok, okmányok közt, az öreg kúriák padlásain, s ilyenek, ép, feldúlatlan állapotban túl a Dunán szépszámmal lelhetők. Nagy súlyt kell fektetni a Magyarországon nyomott oláh, tót, horvát és szerb könyvek összegyűjtésére; ezt azonban csak

a szláv nyelvekben járatos specialista végezheti. Semmiesetre sem szabad Szabó Károly módjára megelégedni az Agramer Zeitung s más hasonló, kétes értékű források adataival. Hiszem, hogy még horvát testvéreink közt is akad a tudományért lelkesülő s irántunk némi jóindulattal viseltető tudós, aki segítkezik a gyűjtésben.

Felmerül itt az a kérdés is, mit vegyünk be a Régi Magyar Könyvtárba, csak a könyveket, vagy általában minden nyomtatványt, tehát a plakátokat, patenseket, röpiveket is s egyéb fajtáit az egylevelű nyomtatványoknak? Szabó Károly, miért-miért nem, még az Articulosokat is elhagyta. Azt vélem, egyáltalán semmit sem szabad kihagyni. Irodalomtörténeti szempontból az egylapra nyomtatott *Kopaszság dicsireti* is érdekl és fontossággal bír; a Rákóczi vagy Bercsényi plakátjai a történeeszt érdeklik; a lakodalmi, temetési meghívók, iskolai programmok, a művelődéstörténet kutatóira fontosak, valamennyinek együtt pedig a nyomdászat történetének vizsgálója veendi kitünően hasznát. Különben is oly kicsiny az anyag, hogy az egylapnyomatok nem fogják a munkát tulságos nagyra növesztetni, bár ezekből még szép gyarapodásra lehet számítani könyvtáraink s különösen levéltáraink figyelmes átnézése után.

A könyvek leírására a Hain rendszerét ajánlanám. Elöl áll a szerző neve és a könyv egészen rövid czíme. Aztán jön az 1^a lap leírása, tehát rendszerint a czimlapé, a melyből egy szót sem szabad kihagyni. Utána az ajánlások, a fontosabb részek, indexek, mutatóablák felsorolása, mindeniknél megmondva a lap-számot, és a hol szükséges, a kezdő sort. Minden nyomtatásra vonatkozó, a könyvben előforduló adat lemásolandó. Erre következik az alak, a lapok, oldalak száma, esetleg a mellékletekéi. A nyomás minősége, a betük, a kezdők, fejezetdiszek, képek hangjegyek, szóval a tipografiai kiállítás tüzetes leírása. Magától értődik, hogy különösen ügyet kell vetni az esetleg előforduló nyomdászjelvényekre. Nagy gonddal kell megvizsgálni a metszeteket, nincs-e rajtuk név, kezdőbetű, monogram; minden név, a mellyel műtörténetünk szaporodik, nagy nyereség. Mellőzhetetlen annak kutatása is, honnan vették nyomdáink betűiket s dúczaikat, mi került hozzánk a krakói, mi a bécsi könyvnyomtatók révén, mi készült vagy készülhetett itthon. Bezárják a leírást a könyv szerzőjére, kiadójára, nyomdászára s más rajta megnevezett s létre-

jöttében szerepet játszó egyénekre vonatkozó rövid életrajzi adatok utalások a munka régiebb és újabb kiadásaira, máshol megjelent leírásaira, végül pedig a könyvtárak elsorolása, a hol az illető mű példányai találhatók.

A leírásra vonatkozólag mindennél többet mutat egy példa. Vegyük a hasonmásban közkézen forgó új testamentumot Pesti Gábor fordításában. Ennek könyvészeti leírása így hangzik:

Új testamentum, fordította Pesthi Mizsér Gábor. 1^a l. [*Czímlap, fametszetű keretben*] **Nouum Testa** | mentum seu quattu | or euangeliorū vo- | lumina lingua Hunga- | rica donata, Gabriele | Pannonio Pefthino | Interprete.- | **Wý** Testamentum ma- | gýar nyeluen. | Cum gratia & pri- | vilegio Romanę Re | gię Maiestatis ad | quinquennium. | 1536. 1^b l. [*a czímlap folytatása.*] **Az neegij Ewangeliſta-** | nak ewangeliomýa, mely wý testamentō- | nak mondatýk, kýt magýar nyelure for- | ditot, ees kýwaltkeppen walo gon dwife | leffel meg nyomtattatot Pefthý Gabriel | (nemýtefegerewl Myffer neýetbewl walo.) | (stb.) 2^a l. **GABRIEL | PANNONIVS PES-** | **THINVS LECTORI | CHRISTI-** **ANO.** | S. D. | [*Az előszó latin. Kelt: Vienne Austrię die XIII. Julý. Anno M. D. XXXVI.*] 6^a l. **JOANNIS ALEXANDRI BRA-** | *ſicani Jurisconſulti ad interpretem Noui | Teſtamēti. Gabrielem Pannonium | Pefthinum diſcipulum fu-* | *um aliquot diſticha.* 6^b l. [*középen: VDAL RICI FABRI RHE TI | phyſici Phaleuticum. líbel-* | *lum alloquitur.* 7^b l. [*középen:*] **VOLF-** **GANGI LAZII ARTI-** | *um & Philoſophię Magiſtri ad | lec-* *torem Decaſtichon.* 8^b l. [*1. számozott levél.*] **Þent Mathe** **apaſ-** **talnak** | ees ewangeliſtanak eletý kezdetyk | 9^a l. **Þent Mathe-** **nak** | Ewangeliomya kez- | detyk. 75^a l. [*67. sztt. lev.*] **Þent Mark** **ewange** | liſtanak eletij kezdē- | tijk 118^b l. **Þent Lukash** **ewangelist** | nak eletij kezdetijk re- | uideden 190^b l. **Þent Janos ewangelio-** | miſa kezdetijk. | 244^a l. [*236. sztt. lev.*] **Tabla** **Çz** **tabla** **mutattija** **meg** | eztendew által meny Ewangeliom **wagý-** | on 254^a l. **Az igerwl walo magij-** | **arazat** **kijt** **deakwl** **mon** | **danak** **doner,** **Ma-** | **gijarwl** **miſg,** **a-** | **wagij** **miſg-** **ten.** | 255^b l. **VIENNAE PANNONIE** | Joannes Singrenius, ſuis, ac Jo- | annis Metzger bibliopolę, ex- | penſis XVII. die Menſis | Iulý excudebat. Anno | M. D. XXXVI. | Nyomtatta bechbe Janos Sýn- | grenius, az | ew, Ees Metzger Janos kewlfegeuel | þent Jakob

hauanak tyjenheded na- | pÿan, ezer ewt jaaz harmÿ- | cÿhat eÿten-
dewbe. | Cum gratia & priuilegio Romanæ Regiæ Maiestatis ad
quinquennium. 256* l. [A négy evangelista fametszetü képe.] 8-r.
245 lev. Elül 8. végül 3 szztlan lev. Latin betűkkel, melyben csak a
ÿ van gót typussal helyettesítve; a fejezetek felírásai és a szél-
jegyzetek gót betűkkel. Czímlapja négy léczből összeállított famet-
szetü kerettel; az alsó darabon az osztrák egy pólyás címer.
Minden evangelium elején az illető evangelista fam. képe, ugyan-
ezen képek ismétlődnek az utolsó lapon. Részben latin, részben
gót nagyobb kezdőbetűkkel s többször ismétlődő fejezet díszekkel
fametszetben. A kiadás tekintélyes számú példányt foglalhatott
magában, tekintve, hogy a Pestinek sokkal kisebb kelendősegre
számítható Nomenclaturáját Singrenius ezer példányban nyomatta.
A szerzőre vonatkozó adatok a munkának az Akadémia által
1895-ben kibocsátott új nyomtatásához vannak csatolva, a kiadó
Sz(í)lady Á(ron) által. Említik: *Le Long*. Bibliotheca Sacra. Paris
1723. I. 447. Benkő Transsylvania, II. 333. Horányi, Memoria
Hungarorum. III. 69. Pray, Index rarior. libror. I. 152, Sándor
István Magyar Könyvesház Irodalomtörténeteink minde-
nike. Példányai

Igy képzelem én az új kiadású Régi Magyar Könyvtárban
a címmásolat és leírásokat. Természetesen nem szükséges hasonló
részletességgel leírni egy a XVIII. sz. elejéről való disszertációt vagy
egy löcsei kalendáriumot, de soha se feledjük el, hogy a túlbó
leírás nem árt a hiányos ellenben igen. A részletes leírások segé-
lyével lehetséges csak az esetleg előkerülő csonka munkákat meg-
határozni, olyanokat, a melyeknek teljes példánya csupán valamely
távol fekvő könyvtárban van meg.

A magyar nyelvű, de külföldön nyomtatott műveknél az
irodalomtörténeti adatokra kell a súlyt fektetni, a nyomdai kiállí-
tás bővebb leírása szükségtelen. Ellenben nagy súlyt kell erre
fektetni az itthon nyomtatott könyveknél.

Egylapnyomatok, röpívek leírása, nem tartozik a legkönnyebb
dolgok közé. A legtöbbnek címe nincs, úgy kell neki adni,
magyarul, latinul vagy németül, a szerint, a minő nyelven van az
egész. P. o. 1676.

Házassági jelentés egy lapra nyomva. [Kezdeté:] Az
Iftennek kertében felnőtt szép | ÉLŐ-FA | AZ TEKINTETES VR

TELEKI MIHALY | A' Méltóságos Erdélyi Fejedelemnek belső Tanácsa, Torda és Máramaros Várme- | gyének Fő Ifjánnya, Kúvár 's mellette valo vidékének, és Hufzt Várának fő kapitánnya, &c.. | és vele edgy Teft | TEKINTETES VÉR JÚDITH Afzfzony | S' azon Elő-fanak | KILENCZ elő GYÜMÖLCEI. || kik között TEKINTETES TELEKI ANNA | KIS ASZ SZONYT, | TEKINTETES APAFI MIKLÓS | URFI kebelében, Istennek szent rendelése fzerint adta és ajánlotta. | 1676. *Eftendőben, Sz. Mihály havának 9-ik napján.* | A' melynek lakadalmi nagy pompáját ez Hazánkban hafznosan gyümölcsöző nagy ELŐ-FANAK le-rajfzolásával' ékesítette | VERES-EGYHAZI SZENTYEL MIHALY Colosvári könyv-nyomtató. | [*A lap nagyobbik also felét elfoglalja a nap, hold és az égboltozat (!) alatta Apafi Miklós és Teleki Anna körbe foglalt címerei és egy ágbogas nemzetségfa fametszetben, ágain és gyümölcsein nyomtatott szöveggel. Az egész szedett keretben.*] 39×69. cm. Leírása és hasonmása: Turul VI. 168. Egyetlen ismert példánya egykorúan kiszinezve Radvánszky Béla br. gyűjteményében.

Jóval rövidebbre lehet szabni a XVII. sz. második feléből nagyobb számmal fenmaradt patensek, parancsok, rendeletek leírásait. Ezeknél elég a kezdősor és a dátum reprodukálása, meg kell azonban mondani, hogy a szöveg mit tartalmaz, s hogy hány sorból áll.

A latin és német nyelvű könyvczimek lefordítása, közkeletiek lévén e nyelvek, fölösleges lenne. Másként van azonban a dolog az egyéb, különösen szláv nyelven nyomott munkák címmeivel. Ezeket nem csak eredeti szövegük szerint, (a glagol vagy czirill betűeket megfelelő típusokkal), hanem magyarul is vissza kell adni. A fordítás az eredeti után zárójelben következhetik.

A czimek hü reprodukálása azonban csakis úgy lehetséges, ha a szükséges betűfajok, rövidítési jelek, sziglák a nyomdásznak rendelkezésére állanak. Latin és gót betűi minden nyomdának vannak, de kétlem, hogy találkozzon nálunk olyan nyomtató-intézet, a melynél az összes szükséges sziglák és jelek meglegyenek. Az us, con, rum, per, prae jegyei, a szóvégző ꝛ, tulajdonkép m, az egybe foglalt sz, stb. okvetlenül szükségesek.

Hogy mindennemű feladatainak megfelelhessen a Régi Magyar

Könyvtár új kiadása, fel kell szerelni a kellő hasonmásokkal is. Már eddig nagy sereg címlapokról vett faksimile jelent meg főleg az Athenaeum kiadványaiban, a Magyar Nemzet Történetében s a Beöthy Irodalomtörténetében. De ezek, részben mert szét vannak szórva, részben mert nem bibliografiai célból készülvén, ép a legszükségesebbeket nem tartalmazzák, kevés hasznot hajtának. Kivánatos, hogy az új magyar könyvészeti kézikönyv az összes nyomdászjelvényeket, minden nyomda betüiből egy néhány mutatóványt s a legérdekesebb fa és rézmetszeteket hasonmásban hozza. Addig, míg ez meg nem történik, úgyszólván lehetetlen a nyomdászat történetét Magyarországon megírni. Külföldön régóta tisztában vannak az ilyen hasonmások fontosságával, francziák, angolok, németek és olaszok óriási tömegű ilyen publikációt adnak át évente a közönségnek. Copinger, Brown, Holtrop, Dickson, Edmond, Bom, Claudin, Willems, stb. könyvészeti munkái hasonmások százaival vannak ellátva.

Igaz, hogy ez a Magyar Tudományos Akadémiára nagy terheket ró. Ugy felszerelve, a mint mi óhajtanók látni, nagy összegbe kerül a munka kiadása.

Nem akarunk előállni a sokszor nagyon jogosulatlan, de sűrűn felhangzó váddal: szokott az akadémia kevésbé fontos munkákra is igen nagy összegeket áldozni. Csak azt óhajtanók az intéző körök szives figyelmébe ajánlani, a mit már fennebb is érintettünk, hogy egymás után jövő két rosz kiadás jóval nagyobb költséget emészt meg, mint egy jó.

Különben pedig egy kis körültekintés meggyőzhet bárkit is arról, hogy akár milyen nagyok legyenek is a költségek, akár milyen magasra kell is szabni az új kiadás árát, az még sem járhat anyagi kárral. Van ugyanis legalább 500 olyan könyvtár, a melyik *minden* számottevő bibliografiai munkát megvesz, bárminő ára legyen is. Ezekre bizton lehet számítani. Az árát magasabbra is szabhatja az akadémia, mint egyéb kiadványainál szokta, mert épen a könyvészeti munkák azok, melyeket külföldön igen drágán kell megfizetni. A kiadók bizton számítanak a közönyvtárakra, s ezért mernek túlzott árakat kérni. Különösen nagy áruk van az angol könyvészeti munkáknak, melyeket azon felül csak igen kis kiadásokban szoktak nyomtatni, s ha ez elfogyott, a példányok ára meg kétszereződik sőt megháromszorozódik.

Végül még egyet óhajtanánk a Régi Magyar Könyvtár átdolgozójának vagy átdolgozóinak figyelmébe ajánlani: lássa el a művét mindenféle szükséges mutatóval, mert ezek nélkül könyvészeti munkát nehéz használni. Ugy gondoljuk, a két kötet indexeit leghelyesebb lenne egybefoglalni, ez tetemesen megkönnyítené a használatot. Ilyen indexek és lajstromok:

1. Szerzők, fordítók, átdolgozók, kiadók, respondensek és defendensek (dissertációknál) névsora.
2. Ismeretlen szerzők munkái (betűrendben).
3. Egyéb, a munkában előforduló nevek. Ide tartoznak az ajánló, üdvözlő versek szerzői s azok, a kikről szól, vagy a kiknek ajánlva van valamely munka.
4. A nyomdászok névmutatója.
5. Réz- és fametszők, illusztrátorok névjegyzéke. Belevéve természetszerűleg azokat is, a kiknek csak monogrammjá ismeretes.
6. A nyomdák városok szerinti betűrendes lajstroma.
7. Nyomdákkal bíró városok, a nyomdák felállításának korrendjében.
8. Azon munkák jegyzéke (betűrendben), melyeknek nyomtatási helye és nyomtatója ismeretlen.
9. Iskolák betűrendes lajstroma, a hol valamely dissertáczt megvitattak.
10. Egylapnyomatok jegyzéke. (Tárgyaik szerint csoportosítva.)
11. Szakjegyzék.

Ennél ki akarom emelni, hogy nem szabad megelégedni a főbb tudományszakokba való osztályozással, hanem egyes csoportokba kell beosztani a könyveket. Ne kelljen annak, a ki p. o az imakönyveket keresi, az egész theologiai szakot átnézni. Ilyen csoportok lennének például: Abcék, articulusok, bibliák, hitvitázó (evangelikus, katolikus, protestáns, unitárius) iratok, iskolakönyvek, naptárak, nyelvtanok, szótárak, stb., stb. Egyik-másik könyv két-három csoportban is szerepelhetne.

12. Könyvtárak jegyzéke betűrendben.

Fölösleges is talán említeni, hogy ezeknek a mutatóknak kifogástalanul teljeseeknek és pontosaknak kell lenni.

Ezek azok a követelmények, a melyeket a Régi Magyar Könyvtár új kiadásától várunk. Ha abból, a mit itt elsoroltunk

bármi is hiányozni fog úgy, ha talán jobb lesz is a réginél, tökéletlen leend s a rá fordított költség kidobott pénz lesz.

Ha pedig az akadémia ez idő szerint akár minő okokból (s ilyenül csakis a pénzkérdést képzelhetjük) egy ilyen nagy munka kiadását nem tartaná lehetőnek, úgy inkább halassza el az egészet; az csak hasznára válhatik a munkának, mintsem rossz, haszontalan könyvet adjon ki, vagy épen megelégedjék az eddig összegyűlt pótlékoknak a régi kiadás szellemében s modorában való közrebocsátásával. Ez elodázná a tökéletes kiadás megjelenését beláthatatlan időkre, nagy kárára és veszteségére tudományunknak.

Végzem kissé hosszúra nyúlt elmefuttatásomat, bár még sok mondanivalóm lett volna e tárgyról. De elég ebből ennyi is. Ha van az intézőkben egyáltalán szándék jó munka létrehozására úgy szavaim nem fognak süket fülekre találni. Záradékkül ide igtatom a tudós *Dénis* azon sorait, melyekkel klasszikus munkájának, a *Wiens Buchdruckergeschicht*-ének előszavát befejezi:

»Eines Besorgnisses muss ich noch erwähnen. Fallen meine Nachrichten nicht oft ins kleine und unwichtige? Für Freunde der Bücher und Gelehrten geschicht sollte ich es nicht glauben. Dem genauen Chorographen ist kein Bächlein, keine Bauernhütte, dem genauen Naturforscher keine Blatlaus unwichtig. Aber, wann mich *jemand, der lieber Bardenlieder läse*, einen Mikrographen nennt, dann muss ich es freylich geschehen lassen.«

AZ ELSŐ LEVÉLTÁRI ÉS KÖNYVTÁRTANI SZAKTANFOLYAM.

A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi Miniszter úr által *Fraknoi Vilmos* múzeumi és könyvtári orsz. főfelügyelő javaslatára életbeléptetett könyvtárnoki tanfolyam menetéről, a benne résztvevőkről és az eredményről a következő adatok állanak rendelkezésünkre.

A tanfolyamban, az orsz. főfelügyelő által felállított kategoriák szerint, a következők vettek részt.

A Miniszter úr által az állami alkalmazásban lévő jogakadémiai és középiskolai tanárok közül kijelöltettek:

1. Dr. Baintner Húgó jogakadémiai tanár Kassáról.
2. Dr. Molnár Imre jogakadémiai tanár Nagyváradról.